

כל העם לא תוכלו לעבוד את ה' (יהושע כד יט),⁵ והוא אומר בשמואל: "הלא קציר חטים היום" (שמואל א יב יז). והוא אומר באלהיו (מלכים א יח יז-יח): "ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר לו האתה זה עוכר ישראל". ויאמר לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך.⁶

אגדת בראשית (בובר) פרק פ ד"ה [א] ויהי בעלות

"כפלח הרימון רקתך" (שיר השירים ו ז) - זה דורו (של אחאב) שהיו ריקים מן המצות. ואף על פי כן נעשו חביבין כרימון. בזכות מה? על ידי שנצטמתו (פי' שנתקבצו) בהר הכרמל, שנאמר: "ועתה שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל" (מלכים א יח יט).⁷

וַיִּגַשׁ אֵלֵיהֶם אֵל כָּל הָעָם וַיֹּאמְרוּ עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעִיפִים אִם ה' הָאֱלֹהִים לָכֵן אַחֲרָיו וְאִם הַבַּעַל לָכֵן אַחֲרָיו וְלֹא עִנּוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר: (מלכים א יח כא).⁸

רות רבה פתיחות ב

"ונפש רמיה תרעב" (משלי יט טו) - ע"י שהיו מרמים להקב"ה, מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ב"ה. הוא שאלהיו אומר להם: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" (מלכים א יח).⁹

חידושי הגרי"ז החדשים סימן יג¹⁰

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים וגו'. הנה מה שאמר: אם ה' הוא האלוקים לכו אחריו, מובן דמצווים להאמין בייחוד ה' בלי שיתוף, שהוא אחד. אבל מה שאמר: אם הבעל לכו אחריו, צריך ביאור. וכי שיתוף הוא שתירה בבעל? הלא כתיב "כי כמספר עריך היו אלהיך יהודה" (ירמיה ב'), א"כ אפשר דאף דמאמינים בבעל גם יאמינו בהקב"ה, דמצד הבעל אין כאן חסרון. ונראה, דהנה כשאדם עובר עבירות ופעם ירצה לקיים מצוה וישאל לחכמים היקיים המצוה, יענו לו שיקיים דמה שייך אחד לשני? הגם שעובר עבירות, במצוות הוא מחויב כמו אחרים. אבל באמונה אמר להם אליהו, שאם אתם מאמינים גם בבעל, א"כ אין כאן אמונה בקב"ה כלל, שא"א

⁵ ראה המשך הפסוק שם: "כִּי־אֱלֹהִים קִדְשִׁים הוּא אֶלְקִינוּא הוּא לֹא־ יֵשָׂא לְפָשְׁעֵכֶם וּלְחַטֹּאתֵיכֶם".

⁶ אליהו נראה אל אחאב, כמצוות ה', לא לאחר שהוא מפחיד כהוגן את עובדיה, ותחילת מפגשם איננו מבשר טובות. האם מחילופי האשמות אלה מי עוכר ישראל יותר, יבוא המטר ותגיע הישועה? ראה פירוש מצודת דוד שמסביר את דברי אחאב המכנה את אליהו "עוכר ישראל - כי עכרת אותם במה שנשבעת לעצור המטר". המדרש לעיל אמנם מגן על אליהו ומשווה אותו למשה ולשאר הנביאים שאינם יראים מן המלכות או מהעם, אבל נראה שאלהיו הלך כברת ארץ נוספת בגזירת הבעל הקשה ועכ"פ רק הוא זוכה לכינוי גנאי כזה "עוכר ישראל". ואחרי כל זאת, מאיפה תבוא התשועה לעם ישראל? איפה סבל העם? איפה הגשם המובטח?

⁷ לפחות על זה הסכימו אחאב ואליהו, לכנס את העם. השווה מדרש זה עם מדרשים רבים הדורשים את "פלח הרימון רקתך" אחרת, כגון שיר השירים רבה ד ג: "כפלח הרמון רקתך - ריקנין שבכם רצופין מצות ומעשים טובים כרמון הזה". כשעם ישראל מתקבץ יחד, זה כבר רימון טוב, אפילו אם כל אחד לחוד הוא ריק. נראה שבהסכמה על הכינוס הוויתור היה יותר של אחאב כמלך.

⁸ להסבר פשט הפסוק, לפני כל המדרשים, ראה פירוש דעת מקרא כאן: "משערים שיסודו של משל זה הוא בציור של ציפור הפוסחת (דולגת, קופצת) מסעיף אחד באותו ענף לסעיף אחר ואינה יודעת להכריע איזה מהם יהיה לה נח יותר. ולפי זה סעיפים הם ענפי האילן. ורש"י פירש שתי סעיפים - שתי מחשבות מלשון: בשעיפים מחזיונות לילה (איוב ד יג) - הרהורים בשעת חזיונות לילה. ויונתן תרגם מלשון פלגון - חלוקים למחלקות וסיעות". ורד"ק מבאר שפוסחים הוא מלשון פסח "שאיננו יודע באיזו רגל יעמוד". ורלב"ג משלב: "הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים". שים לב שלגבי הבעל אין רלב"ג אומר בלבדו!

⁹ ובמדרש תהלים (בובר) מזמור קיט: "סְעִיפִים שְׁנָאֵתִי (תהלים קיט קיג) ... מהו סעיפים? כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה ... וכן אליהו אמר: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. אמר: לא תאחזו החבל בשני ראשים, בחרו לכם היום את מי תעבדו וגו'". זו הדעה השכיחה שאלהיו מעמיד את העם לפני צומת דרכים ברורה ותובע הכרעה חדה לכאן או לכאן (האם היה מקבל הכרעה של העם לטובת הבעל?). ראה פירוש אלשיך על הפסוק: "ויאמר אליהם עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים - שאינכם גומרים בלבכם איזו האמת". ופירוש מלבי"ם: "כי אתם פוסחים בין שני הרעיונות ואינכם יודעים את מי תעבדו, וזה לא יתכן, כי אין בין שני ההפכים אמצעי, ואם ה' הוא האלהים, אין ממש בבעל, אשר צוה להכריתו ולשקצו. ואם יש ממש בבעל, אין לכם חלק בה'". ואולי כבר קדם יהושע לאלהיו כשהוא תובע מהעם, בנאומו בפרק כד, הכרעה ברורה: "בחרו לכם היום את מי תעבדו".

¹⁰ רבי יצחק זאב הלוי סולוביצ'ק, 'הרב מבריסק', בנו של רבי חיים ראש ישיבת וולוז'ין. נולד בבריסק, נפטר בירושלים 1959.

להאמין אמונה במקצת ביי"ג עיקרים.¹¹ וזהו שאמר להם: לכו אחריו, שהרי אתם הולכים לגמרי אחר הבעל ואין בידכם שני דברים, שבאמונה אם אין אמונה בכל אין אמונה כלל. הגר"ח.¹²

במדבר רבה פרשת נשא פרשה יד סימן א

"לִי גִלְעָד וְלִי מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מְעוֹז רֵאשִׁי יְהוּדָה מְחַקְקִי" (תהלים ס ט) - מדבר בארבעה שהקריבו באיסור במה. לי גלעד - אמר האלהים שלא יבא אדם ויהרהר אחר אליהו שמגלעד שהקריב באיסור במה ובנה מזבח בהר הכרמל והקריב עליו קרבן ובית המקדש היה קיים והתורה אסרה עליו, שנאמר: (דברים יב) "הישמר לך פן תעלה עולותיך וגו' כי אם אל המקום וגו'". אמר הקב"ה: אני הוא שאמרתי לו שיעשה כך, שנאמר: "ובדברך עשיתי" (מלכים א יח). הוי: "לי גלעד".¹³

במדבר רבה פרשת מסעי פרשה כג סימן ט

"בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה כי אתם הרבים" (מלכים א יח כה)¹⁴ - נתקבצו ארבע מאות וחמישים נביאי הבעל וארבע מאות נביאי האשרה ולא יכלו לזיז את רגליו מן הארץ. ראה מה כתוב שם: "ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ואתחיהו ואש לא אשים" (שם כג). מה עשה אליהו? אמר להם: בחרו שני פרים תאומים מאם אחת, הגדלים על מרעה אחד, והטילו עליהם גורלות, אחד לשם ואחד לשם הבעל: "ויבחרו להם הפר האחד". ופרו של אליהו מיד נמשך אחריו, והפר שעלה לשם הבעל, נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזיז את רגלו מן הארץ, עד שפתח אליהו ואמר לו: לך עמהם. השיב הפר ואמר לו לעיני כל העם: אני וחברי יצאנו מבטן אחת, מפרה אחת, וגדלנו במרעה אחד, על אבוס אחד, והוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקב"ה מתקדש עליו, ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי! אמר לו אליהו: פר פר, אל תירא, לך עמהם ואל ימצאו עליה, שכשם ששמו של

¹¹ ראה ספר העיקרים לר' יצחק אלבו, בפרט מאמר א פרקים יד טו, בו הוא מסביר שההיררכיה של עיקרים, שרשים, ענפים וכו' באה דווקא להקל ולא להחמיר, היינו שלא כל דבר נמנה כעיקר ולכן לא כל עבירה הופכת את העובר עליה לכופר ובלתי מאמין: "אלא שהאמת הוא שאין ראוי שימנה בעיקר ולא בשורש שום מצוה פרטית ממצות התורה. ולזה לא היה ראוי למנות בשורשים ולא בעיקרים שראוי לעבדו ולא לזולתו כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, לפי שהיא מצוה בפני עצמה, שהיא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ולא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו' לא תשתחוה להם ולא תעבדם וגו'". ואין העובר עליה כופר בכל התורה ולא בכל עיקרה, אף על פי שהיא עבירה חמורה מאד, עד שאמרו רבותינו ז"ל עליה שכל המודה בעבודת אלילים ככופר בכל התורה כולה. ככופר אמרו ולא כופר. והרי אחאב עובד עבודת אלילים היה ולא היה כופר בעיקרים, שהרי היה מאמין לאליהו ויודע שהגשם נעצר בעבורו בשבועתו ... והיה טועה בעבודת אלילים". ובהמשך דבריו שם: "ואין ספק שאין עונש הכופר בשורש או בעיקר שוה לעובר על מצוה ממצות התורה. שהרי הכותיים כשלא היו יודעים התורה והיו כופרים בה, בלי ספק היו האריות מכלים בהם. וכשלמדום התורה, אף על פי שהיו עובדים עבודת אלילים כמו שהעיד הכתוב על זה היו נצולים מן האריות".

¹² מהסיום "הגר"ח" נראה שהוא מביא דברים בשם אביו, ר' חיים מוולוז'ין, אבל הדברים התקיפים האלה ודאי מתאימים לאומרם שהיה, כידוע, אדם קנאי ותקיף. נראה גם שהם משקפים השקפה חרדית ברורה, בגישתה הקיצונית של ימינו (יג העיקרים!) ואין זו בהכרח דעת חז"ל. ודאי לא כולם. (שים לב שהוא עדיין מבחין בין קיום מצוות לאמונה, שם הוא מוכן לקבל חלקיות). באנו כאן לנושא שיתוף האמונה בה' יחד עם אמונות אחרות עליו הרחבנו בדברינו [על השינוף](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ושם הראינו את שיטת ר' חגי בשמות רבה מב ג וכן ר' יוחנן בסנהדרין סג א שמלמדים זכות על עם ישראל שבחטא העגל לא עבדו אותו לבדו, אלא שתפו את הקב"ה עמו. וכן הוא במכילתא דרבי ישמעאל משפטים סוף פרשה יז: "אילולי שיתפו ישראל שמו של הקב"ה בעבודה זרה, כלים היו מן העולם". בראש המתנגדים שם עומד ר' שמעון בר יוחאי, אבל כאמור יש דעות אחרות. ראה דברינו שם בהרחבה.

¹³ ובהמשך המדרש שם שלושה הנוספים: "גדעון בן יואש שהיה מן מנשה ... שהקריב באיסור במה. א"ר אבא בר כהנא: ז' עבירות עבר גדעון באותה שעה ... יהושע בן נון ... אם בא אדם לומר למה בנה מזבח בהר עיבל כמה דתימא (יהושע ח) אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל והלא המשכן היה שם ... אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו שנאמר (דברים כז) ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וגו' ... יהודה מחוקקי זה דוד שבא מיהודה. אם יאמר לך אדם למה הקריב דוד באיסור במה ... אמר האלהים אני הוא שאמרתי לו שנאמר והקם לה' מזבח וגו'". מקורות נוספים רבים, כגון ויקרא רבה כב ט, דנים במעשהו של אליהו שהקים מזבח בהר הכרמל ומקשרים זאת לפסוק "בדברך עשיתי" או לפסוק "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו) וכן לדין "אליו תשמעון" בפרשת הנביא פרשת שופטים, ספר דברים. ראה למשל ספרי זוטא פרק כז: "עת לעשות לה' הפרו תורתך - אל תהי קורא כן אלא: הפרו תורתך עת לעשות לה' ... בשעה שאמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים (מלכים א יח כא) לקיים מה שנאמר: עת לעשות לה' הפרו תורתך. אל תהי קורא כך, אלא: הפרו תורתך - עת לעשות לה'. וכן הלל אומר: בשעת המפזרין כנס את הרגל דלית קפיץ קני מיניה, באתר דלית גוברין השתדל להיות גבר". וסוכמו הדברים באנציקלופדיה תלמודית כרך ח ערך מצות שעה: "המצוה לשמוע לנביא בהוראת שעה לעבור על המצוה, היא דוקא כשעושה לצורך גדר וסייג, כאליהו בהר הכרמל שעשה גדר ותקנה שהשיבם על ידי כן מעבודה זרה והחזיר את העם בתשובה, וכן אמרו: הכל לפי שעה שמע לו, ומשמעו הכל לפי צורך השעה ... יש מהראשונים מפרשים הכתוב: עת לעשות לה' הפרו תורתך, שדרשוהו מסופו לראשו: הפרו תורתך משום עת לעשות לה', שעושי רצונו הפרו תורתו, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות, כדי לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה, ולמדים מכאן שאפשר לדחות קצת מצות דרך הוראת שעה". ראה דברינו [עת לעשות לה' הפרו תורתך](#) במגילת רות.

¹⁴ אנחנו הולכים צעד אחד אחורה, לדברי אליהו שמתניעים את כל הטקס בהר הכרמל ומציעים את העימות עם כהני הבעל. כדאי מאד לשוב ולקרוא את סדר הדברים במדויק במקרא (מלכים א פרק יח), וכמו כן את מדרש רבה זה בשלמותו בפרשת מסעי דווקא, על הפסוקים: "כי אתם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן: וְהוֹרֵשְׁתֶּם אֶת כָּל יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאֶבְדַּתֶּם אֶת כָּל מִשְׁכָּלֵיכֶם וְאֶת כָּל צִלְמֵי מִסְכַּתְכֶם תִּאֲבְדוּ וְאֶת כָּל בְּמַתֶּם תִּשְׁמִידוּ" (במדבר לג נב, וראה גם לד ב).

הקב"ה מתקדש על אותו שעמי, כך מתקדש עליך. אמר לו: וכך אתה מייעצני! שבועה איני זו מכאן עד שתמסרני אתה בידם, שנאמר: "ויקחו את הפר אשר נתן להם" (שם כו), ומי נתנו להם? אליהו.¹⁵

מדרש תנחומא (בובר) פרשת קרח - הוספה סימן ג

זהו אחד מג' נביאים שאמרו בלשון הזה, אליהו ומיכה ומושה, ואליהו מהו אמר? "ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים" (מלכים א יח לו-לז).¹⁶ ואם אין אתה עונה אותי, אני אומר: "ואתה הסיבות את לבם אחורנית" (שם). וכן מיכה מהו אומר לאחאב: "אם שוב תשוב בשלום" (מלכים א כב כח), אף אני אומר: "לא דבר ה' ביי" (שם). ומושה אף הוא אומר: "אם כמות כל האדם ימותון אלה וגוי", אף אני אומר: "לא ה' שלחני". א"ל הקב"ה: משה, מה אתה מבקש? א"ל משה: רבש"ע, אם בריאה יברא ה' וגוי (במדבר טז ל). אם בראת פה לארץ מתחילת ברייתו של עולם הרי יפה. ואם לאו, יברא ה' עכשיו פה. א"ל הקב"ה: וכך אמרת - "ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור" (איוב כב כח).¹⁷

אגדת בראשית (בובר) פרק עז ד"ה [א] ויהי בעלות

"ה' אלהי אברהם יצחק וישראל" - אם אין אתה עושה בזכות האבות, עשה בזכות השבטים, שנאמר: שוב למען עבדיך שבטי נחלתך (ישעי' סג יז). וכן הוא אומר: "ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב" (מלכים א יח לא). ואמר: "היום יודע" (שם שם לו).¹⁸ הנח לי מה שעשית למצרים, דכתיב: וידעו מצרים כי אני ה' (שמות יד ד), והנח לי מה שעשית לאבותינו, שנאמר: וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם (יחזקאל לו לו), והנח לי מה שאתה עתיד לעשות, שנאמר: והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזקאל לח כג) - אותה שעה.¹⁹

¹⁵ ראה פירוש רד"ק מלכים א י חכו שמביא מדרש זה ותה עליו ואומר: "ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל". אך נראה שיש כאן דימיון לשני השעירים של יום הכיפורים השווים בקומה ובמראה: אחד לה' ואחד לעזאזל? שם ה' מתקדש לא רק על הקרב לשמו, אלא גם על הצד השני: עזאזל בשילוחו והבעל בכישלון נביאיו. ואם נחזור לאיסור במה שעשה אליהו, יש בו צד קל וגם צד חמור. הצד הקל, שאמנם בית המקדש היה קיים, אבל המלכות חצויה והמקדש נגיש רק לתושבי ממלכת יהודה. בפני תושבי ממלכת ישראל, שם פועל אליהו, המקדש חסום והמלכות מפנה אותם לעגלי הזהב שעשה ירבעם והציב האחד בבית אל והשני בן. במצב כזה, הקמת מזבח לה' בהר הכרמל איננה קריאת תיגר על בית המקדש, אלא מקדש מעט והצלה פורתא. אבל יש גם צד חמור במעשהו של אליהו, בכך שהוא גורם בעקיפין להקמת עוד מזבח לבעל. לא רק במה לה' מקים אליהו אלא גורם גם להקמת במה לבעל, הגם שמעשיה נכשלו.

¹⁶ מכאן באה אח"כ קריאת העם הכפולה: "ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים". פשיטא שאליהו לא צווה על כל זאת ומדעתו עשה. וכן הוא במדרש במדבר רבה יח יב ושם גם המשל על השושבין שמאיים על המלך אם לא ינקום את כבוד בתו שהוציאו עליה שם רע: "משל לשובבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו. עמד אחד מן המסובין וקלל את השושבין ואמר: לא היו בתולים לבתו של מלך. עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו: אם אין אתה תובע בנפקין שלך ואין אתה מוצא את זה והורגו בפני הכל, אף אני אומר בוודאי שלא נמצאו בתולים לבתו של מלך. מיד אמר המלך: מוטב לי להרוג את זה ולא יוציא השושבין שם רע על בתי". על הפסוק מאיוב המסיים את הדרשה: "ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור" נאמרו דרשות רבות בשבח הצדיקים שגוזרים והקב"ה מקיים, אך כאן נראה שיש בדברים גם ביקורת סמויה על כך שהצדיק "תופס את הקב"ה" ומכריח אותו כביכול לפעול. ואם לא היה הקב"ה עונה את משה, או היה עושה מעשה אחר ולא בדיוק מה שביקש, האם היה משה מתכחש לשליחותו? הרי פסוק מפורש הוא: "לא תנסו את ה' אלהיכם". (ראה דברינו [לא תנסו](#) בפרשת ואתחנן). והגדיל מכולם לעשות אליהו שאמר: "אתה הסיבות את לבם אחורנית" עוד לפני שירדה האש, עוד לפני שהקב"ה ענהו. ואכן, במקום אחר נחשב אליהו כמי שמטיח דברים כלפי השכינה. ראה מסכת ברכות לא ב: "ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר: ותתפלל על ה' - מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה. ואמר רבי אלעזר: אליהו הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר: ואתה הסיבות את לבם אחורנית. אמר רבי שמואל בר רבי יצחק: מנין שחזר הקב"ה והודה לו לאלהיו - דכתיב: ואשר הרעתי (מיכה ד). היינו שהקב"ה מודה שהוא הרע. ולא ברור מה עניין מיכה לאלהיו.

¹⁸ אליהו דורש תשובה כאן ועכשיו. ראה דברים רבה פרשת ואתחנן פרשה ב סימן יז: "מהו בכל קראנו אליו? אמרו רבנן: יש תפילה שנענית לארבעים יום ... ממש דכתיב ואתנפל לפני ה' מ' יום וגו'. ויש תפילה שנענית לכ' יום ... מדניאל ... ויש תפילה שנענית לשלשה ימים ... מיונה ... ויש תפילה שנענית ליום אחד. ממי את למד? מאליהו דכתיב: ויגש אליהו הנביא ויאמר ... היום יודע וגו'". רק סמוך לשקיעה בעלות המנחה נענה אליהו כנזכר במסכת ברכות שנביא להלן.

¹⁹ כך נראה לנו לפסק את המדרש. עכשיו, ברגע זה, אני דורש תשובה, אומר אליהו. תשועות העבר והבטחות העתיד לא עוזרות לי. אני צריך שתראה את גדולתך וכוחך כאן ועכשיו לעיני הקהל הזה, הדור שלי. הדברים מזכירים את דברי משה הדורש הצלה מיד, ראה דברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות. וגם את תלונת גדעון: "וַאֲיֵה כָּל נַפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ" (שופטים ו יג) וכן הוא בתהלים פרק מד ובפרט פסוק ב שם: "אֱלֹהִים בְּאֲזִינוּ שְׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סָפְרוּ לָנוּ פֶּעַל פְּעֻלַת בְּיַמֵּיהֶם בְּיַמֵּי קְדָם"; ודרשת הסיפור על רבא שהתפלל לגשם המושחתת על פסוק זה בגמרא תענית כד ב: "שלחה ליה לרבא: כוין דעתך ובעי רחמי דליתי מיטרא. בעי רחמי ולא אתי מיטרא. אמר לפניו: ריבונו של עולם! אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם, ואנו בעינינו לא ראינו! אתא מיטרא עד דשפוך מרזבי דצפורי לדגלת".

"כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך" (מלכים א יח לו) - אם אין אתה עושה בשביל אברהם ויצחק ויעקב, עשה להודיע כי עבדך אני. כבר אמרתי להם: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא" (מלאכי ג כג), אם תעשה עכשיו הן מאמינין מה שאתה עתיד לעשות עמדי.²⁰

"ובדברך עשיתי" - על שמך עשיתי. כל אלו האוכלוסין עשו בשביל הבעל, ואני לעצמך, בשביל שמך. אלא בבקשה ממך אל תביישני, מהר ענני, ענני ה' ענני (מלכים א יח לו).²¹ ענני באש, ענני במים, ענני בעולם הזה, ענני לעתיד לבוא, ענני בנביאי הבעל, ענני בנביאי האשרה. ואם תעשה כך, שירה אנו אומרים לפניך, וכן דוד אומר: "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה" (תהלים קיח כא).²²

מסכת ברכות דף ו עמוד ב

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה, שנאמר: בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו'.²³ ענני ה' ענני; ענני - שתדך אש מן השמים, וענני - שלא יאמרו מעשה כשפים הם.²⁴

ויקרא רבה פרשה לו, סימן ו

גופא: עד אימתי זכות אבות קיימת? ר' תנחומא אמר רב בשם ר' חייא הגדול: עד יהואחז, שכתוב: "ויוחן ה' אותם וירחמם... למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב... ולא השליכם מעל פני עד עתה" (מלכים ב' כב, כג) - "עד עתה" זכות אבות קיימת.²⁵ ר' יהושע בן לוי אמר: עד אליהו שכתוב: "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר: ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל" (מלכים א יח, לו).²⁶

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח סימן ל

"גוי וקהל גוים יהיה ממך" (בראשית לה יא)²⁷ - בישרו שעתידין בניו להיות מזבחים באשרה כגויים. אימתי? בימי אליהו. מה כתיב: "וירפא את מזבח ה' ההרוס" (מלכים א יח ל) - שריפא אותן והביאן לדרך הטובה, שעשה להם כל אותן הנסים.²⁸ כיון שראו אותו מה אמרו: ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים (שם שם לט). בעולם הזה

²⁰ פסקה קודם אומר המדרש "הנח מה שעשית לאבותינו... הנח מה שאתה עתיד לעשות", מעניין אותנו התשובה כעת, אבל הרי אי אפשר לנתק את דמותו של אליהו מהישועה לעתיד והישועה כאן ועכשיו תיתן גם כח אמונה להבטחות העתיד. ואי אפשר גם להתנתק מההיסטוריה, מתשועות העבר, מהאבות. ועל זכות האבות ומקומם כאן, נראה בהמשך. ההווה היהודי לעולם אינו עומד בפני עצמו.

²¹ ראה מסכת תענית יז א שענני - לשון צעקה היא. ומי שענה לאליהו בהר הכרמל הוא יעננו, הוא מסדר תענית על גשמים. ²² שירה שאמרו אליהו ובני ישראל לא מצאנו. אדרבא, השווה את הפסוקים בהפטרנו: "ותפל אש ה' ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה: וירא כל העם ויפלו על פניהם" עם הפסוק בפרשת שמיני (ויקרא ט כד): "ותצא אש מלפני ה' ותאכל את המזבח ואת העלה ואת החלבים וירא כל העם וירדו ויפלו על פניהם". וגם הגשם טרם בא רק אש אשר לחכה את המים (נראה שלא הייתה בצורת גמורה) ואין שירה אלא על פדות והצלה. טרם ראינו את הבטחת ה' לאליהו: "לך והראה אל אחאב ואתנה מטר". שירה (עדיין) לא, אבל תפילת המנחה מקבלת כאן חיזוק גדול לשעתו ולדורות ומתקשרת מכאן ואילך עם מעמד אליהו בהר הכרמל. ראה המדרשים הרבים על "בעלות המנחה" כגון במדבר רבה יג סימן ד: "כי ממזרח שמש ועד מבוא גדול שמי בגוים גו'. וכי בכל מקום מקריבים קטורת ומנחה לשם הקב"ה? אלא בכל מקום שישראל עומדים ומתפללים תפילת מנחה, עליה נאמר מנחה כמשמעו. ואומר (מלכים א יח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא".

²³ בעלות המנחה אצל אליהו ו"בעלות המנחה" אצל אלישע תלמידו במלחמת יורם בן אחאב יחד עם יהושפט מלך יהודה כנגד מואב: "ויהי בבקר פעלות המנחה והנה מים באים מדרך אדום ותמלא הארץ את המים" (מלכים ב ג כ).

²⁴ ולהלן במסכת ברכות ט ב: "אמר רבי אבהו: למה אמר אליהו ענני שתי פעמים? מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה: ריבונו של עולם! ענני - שתדך אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח, וענני - שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם, שנאמר: ואתה הסיבות את לבם אחורנית". הסיח הוא מפתיע: אם הסיבות את ליבם להאמין בבעל, אנא הסב את ליבם כעת להאמין בך (ובי) ובה בעת תסיח דעתם שלא יתפתו לחשוב שהפלא של הורדת האש הוא מעשה כשפים! האמונה היא הליכה על חוט דק עד למאד.

²⁵ כבר הבאנו מדרש זה בדברינו **זכות אבות** בפרשת בחוקותי וכאן רק נביא את הצריך לעניינינו.

²⁶ מה ההוכחה מכאן שזכות אבות תמה? ראשית, כנראה מהמילים "היום יודע" - היום ולא לאחר מכן. שנית, לאור כל מה שראינו במעשיו החריגים של אליהו בהר הכרמל, בניית הבמה, "הכפיה" על הקב"ה להוריד אש מן השמים (ראה שמות רבה כט ט שאלהו גם "כפה" על הקב"ה להדמים את העולם), הטענה הקשה שהקב"ה הסב את לב העם שנחשבת כהטחת דברים כלפי שמיא, המעשה הפלאי שעשוי עוד להתפרש ככשפים, בכל אלה אולי "מיצה" אליהו את זכות האבות עד תומה. עכ"פ לאחר שחישת נביאי הבעל אליהו מתפלל לגשם בלי להזכיר את האבות ובלי להסתמך על הנס שכבר נעשה לו קודם. להלן נראה את הפסוק: "ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו". אומר על כך מדרש ויקרא רבה בפרשת אמור (פרשה לא סימן ד): "למה פניו בין ברכיו? אלא אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אם אין לנו זכות הבט לברית". הנה, אליהו עצמו, מיד לאחר שחישת כהני הבעל והורדת האש מהשמים, פועל שלא מכוח זכויות, אלא מכוח הברית והמצוות. ראה שוב בדברינו **זכות אבות** בפרשת בחוקותי שם הבאנו את שיטת רבינו תם שזכות אבות תמה, אבל ברית אבות לא תמה. ואליהו הוא כידוע מלאך הברית.

²⁷ ברכת הקב"ה ליעקב בחזרתו לארץ, בבית אל, לאחר הוספת שם ישראל לו בפעם השנייה.

²⁸ כאן אנו נתקלים בבעיה נוספת. הייתכן שאלהו בסך הכל מחדש מקום בו הייתה עבודת ה' קדומה? האם היה מזבח בהר הכרמל כבר קודם? המדרש מחליק את הנושא וממשיך את המזבח שבנה אליהו לרפואה ויציאה מההרס של בית אחאב ועבודת הבעל. כך

על ידי שהיתה ע"ז מצוי אמרו: ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים, אבל לעולם הבא כשימלוך הקב"ה עלינו ועל כל ישראל אומרים: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד ט).²⁹

וְאֵלֵיהֶוּ עָלָה אֶל רֹאשׁ הַכְּרָמֶל וַיְגַהֵר אֶרְצָהּ וַיִּשֶׂם פָּנָיו בֵּין בְּרָכָיו ... וַיְהִי בַשְּׁבַעִית וַיֹּאמֶר הִנֵּה עֵב קִטְנָה כִּכְף אִישׁ עָלָה מִיָּם וַיֹּאמֶר עָלָה אֶמֶר אֶל אַחָב אֶסֶר וְרֹד וְלֹא יַעֲצֹרְכָה הַגִּשְׁם:³⁰

גמרא זבחים דף קב עמוד א

א"ר ינאי: לעולם תהא אימת מלכות עליך, דכתיב: "וירדו כל עבדיך אלה אלי" ואילו לדידיה לא קאמר ליה.³¹ רבי יוחנן אמר, מהכא: "ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב" (מלכים א יח).³²

פסיקתא רבתי פסקא ד - ויקח אליהו

"ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים וכו' - כך פתח ר' תנחומא בי ר' אבא: "ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים (הושע יב יד) - זה משה. "ובנביא נשמר" (שם) - זה אליהו, אתה מוצא שתי נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי: משה ראשון ואליהו אחרון.³³ ... ואת מוצא שמה ואליהו שוין זה לזה בכל דבר. משה נביא אליהו נביא. משה נקרא איש האלהים ואליהו נקרא איש האלהים ... משה כינס את ישראל להר סיני ואליהו כינס להר הכרמל. משה ביער עובדי ע"ז "שימו איש חרבו על ירכיו" ואליהו ביער ע"ז ותפש נביאי הבעל ושחטם. משה קנאי "מי לה' אלי" ואליהו קנאי "ויאמר אליהו לכל העם גשו נא אלי ... משה כשנתפלל על ישראל תפש זכות אבות: "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך" וכן אליהו: "ה' אלהי אברהם יצחק וישראל". משה קיבלו ישראל על ידו אהבתו של מקום "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" ואליהו קבלו על ידו אהבתו של מקום שנאמר "ה' הוא האלהים" ... משה הוריד את האש ואליהו הוריד את האש. משה כשהוריד את האש היו כל ישראל עומדים ורואין אותה "וירא כל העם וירונו" ואליהו "וירא כל העם ויפלו על פניהם".³⁴

גם באגדת בראשית (בנובר) פרק פ: "כמגדל דוד צוארך, זה מזבח שבנה, שנאמר: וירפא את מזבח ה' ההרוס - שהיה אותו המזבח רפואה לישראל". אך רש"י מתייחס לנושא ואומר: "וירפא את מזבח ה' ההרוס - בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפייהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל ' השבטים כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי ששאלו בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר (שמואל א טו יב) בא שאלו הכרמלה והנה מצבי לו יד ולהלן (בראשית ל"ג כ') הוא אומר ויצב שם מזבח. ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשה לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאלו שהיה הרוס". ראה גם רד"ק על הפסוק שמרחיב בעניין.

²⁹ אלוהות משמש גם לשון קודש וגם לשון כללית של תוקף חוזק ומלכות. ראה: "אלהי אברהם ואלהי נחור" (בראשית לג נג), "כי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱדֹמִים וְאֱדֹמִי הָאֱלֹהִים וְאֱדֹמִי הָאֱלֹהִים" (דברים י יז) וכן רבים. בהצהרה "ה' הוא האלהים" יש עדיין צליל דומה. ה', שם הויה, הוא האלוהות האמיתית, הוא מעל לכל. מעל לכל מה? ראה המדרשים (שכרגע נעלמו מעינינו) שסופם של ישראל שחזרו לעבוד עבודה זרה אחרי מעמד הר הכרמל, נשגב ככל שהיה, ועובדה שאליהו נאלץ לברוח למדבר. ראה שוב דברינו [אליהו בהר חורב](#), רק בהצהרה של זכריה שתקיים לעתיד לבוא: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" תהיה האמונה הזכה והבלבדית. השווה עם קריאת שמע שאנו אומרים פעמיים בכל יום: "שמע ישראל, ה' אלהינו, ה' אחד", עונה זכריה: "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", שם הויה נטו בלי אלוהות כלל.

³⁰ נראה שרק כאן מקיים אליהו את צו ה' "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה" ותרווה מבצורת קשה של שלוש שנים. ראה פירושי רש"י ורד"ק על הפסוק. וגם לשיטתם, לא מיד נענה אליהו לתפילתו על הגשם, רק בפעם השביעית: "ויאמר אל נָעֲרוּ עָלָה נָא הַבֵּט דָּרְךְ יָם וַיַּעַל וַיִּבֶט וַיֹּאמֶר אִין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֶׁב שְׁבַע פְּעָמִים". ובמדרש ויקרא רבה בפרשת אמור (פרשה לא סימן ד): "למה פניו בין ברכיו? אלא אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אם אין לנו זכות הבט לברית". וכבר הארכנו לדון בתפילה זו של אליהו בדברינו [תפילות לגשם במקרא](#) בשמיני עצרת והשוונו אותה לתפילת חוני המעגל ואחרים. וגם למעשיו של חוני המעגל הקדשנו דף מיוחד בשמיני עצרת, [סיפורו של חוני המעגל - עיון מחודש](#), ושם הבאנו את מדרש בראשית רבה יג ז: "ואדם אין לעבוד את האדמה - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלהו וכוונתו המעגל". הרי שמעשיהם אחרי ככלות הכל - רצויים.

³¹ שמשה שומר על כבודו של פרעה. עבדיך ירדו אלי, אבל אתה לא.

³² אחרי כל מה שעשה אחאב לאליהו שרדף אותו בכל ממלכת ישראל ואף בשכנותיה (כדברי עובדיה בהפטרותנו: "ח"י ה' אֱלֹהֵיךָ אִם יֵשׁ גֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא שָׁלַח אֲדָנִי שָׁם לְבַקֵּשׁךָ וְאֶמְרוּ אִין וְהַשְּׁבִיעַ אֶת הַמַּמְלָכָה וְאֶת הַגֹּי כִּי לֹא יִמְצָאָכָה"), אחרי שכינו זה את זה "עוכר ישראל", אחרי החיזיון בכרמל בו יצא אליהו מנצח, אחרי כל זה, הוא רץ לפני מרכבתו של אחאב בעוד הגשם שזה עתה התפלל עליו, עומד לרדת בכל רגע. כל הדרך הוא רץ מהר הכרמל על בואכה יזרעאל (40 ק"מ?). מספרים על רב חסידי שנכנס לבית המדרש וצמא את חסידי לומדים ודורשים בפרק חלק ה' באתם רשעים ובהם אחאב שאין להם חלק לעולם הבא (מסכת סנהדרין קב) והפליגו לדרוש ברשתתו "אין לך כל תלם ותלם בארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודה זרה" ועוד. ניגש אליהם הרב ואמר להם: התדעו שאחאב גדול מרככם! תמהו החסידים ושאלו: הכיצד? ענה להם הרב: הלוא אם אומר לכם שאמש היה לי גילוי אליהו, ודאי הייתם מתפעלים כמה גדול רבנכם (ורצים לספר לחסידים מהחצר השנייה ...). ואילו אחאב ראה את אליהו כמעט יום יום ודיבר אליו פנים אל פנים. זאת ועוד, אתם רצים לפני מרכבתי ואני ודאי לא במדרגת אליהו ואילו רץ לפני מרכבת אחאב!

³³ ככתוב בפסוק החותם את ספר מלאכי אחרון הנביאים: "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו'".

³⁴ נסיים במה שפתחנו, ענייני ההפטרות. פסיקתא זו נמצאת, בסדר השנה, על חנוכה. מאיר איש שלום, עורך הפסיקתא רבתי משער שמנה ארץ ישראל הקדום היה לקרוא את אליהו בהר הכרמל בראש חודש טבת שחל בשבת חנוכה. בפשטות, בשל הדמיון לקנאות מתתיהו ובניו. ואילו אנו מציעים את הקשר בין עובדי הבעל והמתיוונים. המלחמה היא פנימית ולא חיצונית. מתתיהו, כאלהו, דורש מהעם לבחור בין דרך האמונה בה' ובין התבוללות רוחנית (שסופה גם התבוללות ממש) ונהירה אחרי עבודה זרה: עבודת הבעל בבית ראשון, תרבות יוון בבית שני: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים". מאבק שמלווה את תולדות האמונה

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: הארכנו יתר על המידה ועדיין לא מיצינו. הרוצה להרחיב ולהעמיק בדמותו של אליהו בכלל, מעשיו בכרמל ובהר חורב בפרט, מופנה לספרו של הרב אלחנן סמט, פרקי אליהו (מכון מעליות תשס"ג), ממנו שאבנו גם אנו מלוא החופניים. ראה [קטעים מהספר באתר דעת](#).

הישראלית-יהודית למן תחילתה ועד ימינו. מעשים גדולים חד-פעמיים כמעשה משה בעגל, מעשה אליהו בהר הכרמל וגם הנפת נס המרד בידי מתתיהו, הם הירואיים וחשובים ומשמשים סמל לדורות. אבל המאבק בעבודה זרה ובהתבוללות רוחנית-תרבותית הוא ארוך ומתמיד ויום-יומי. נראה שגם בימינו.